

Faculteit der Letteren
Geschiedenis

Studiejaar 2018-2019
Datum 15-01-2019
Aantal woorden: ±9500

Bachelorwerkstuk LET-GESB3100

Eenheid in verscheidenheid

Een prosopografie van de oprichters van de
‘Amsterdamsche Crediet-Vereeniging van 1853’

Auteur M.T.G. (Maurice) Hennen
Studentnummer S4569814
Begeleider Dr. Christiaan van Bochove

Inhoudsopgave

INLEIDING	2
STATUS QUAESTIONIS.....	4
BRONNEN EN METHODE	6
1. DE OPRICHTERS VAN APRIL 1853.....	10
INDIVIDUEN EN FIRMA 'S.....	10
INTERNATIONAAL IN AFKOMST	12
WAT DEDEN ZIJ VOOR DE KOST?.....	14
HOE WELVAREND WAREN DE LEDEN?	17
2. AMSTERDAMMERS IN DE CREDIET-VEREENIGING.....	20
HOE OUD WAREN DE LEDEN?	20
WAAR GINGEN ZIJ NAAR DE KERK?	21
WAAR WOONDE MEN IN AMSTERDAM?.....	24
BELANG VAN DE BURGERLIJKE STAND?	25
OPRICHTERS EN MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID	26
3. CASES	29
LOUIS KEYZER (1807-1857).....	29
SAMUEL SARPATI (1813-1866)	30
HENDRIK PROVÓ KLUIT (1803-1860).....	31
CONCLUSIE.....	33
LITERATUURLIJST	35
BRONNENLIJST	37

INLEIDING

Termen als ‘beschavingsoffensief’ en ‘verheffingsideaal’ zijn erg actueel in de media en politiek. In het in 2017 gepubliceerde boek *Oude en nieuwe ongelijkheid* stelt psycholoog en filosoof Kees Vuyk dat er sprake is van een gefaald verheffingsideaal.¹ Volgens Vuyk is er in onze huidige samenleving een enorme kloof ontstaan tussen hoog- en laagopgeleiden. Waar men in de vorige eeuw er nog in slaagde de kloof tussen arm en rijk te dichten, blijkt de kloof die Vuyk situeert juist groter te worden. Ook fractievoorzitter van de VVD, Klaas Dijkhoff, haalde vrij recent het nieuws met plannen die door de Volkskrant werden omschreven als een “socialistisch verheffingsideaal” en “Dijkhoffs heropvoedingspakket”.² Eind achttiende, begin negentiende eeuw komen we het verheffingsideaal en beschavingsoffensief ook al tegen bij gezaghebbende personen in Nederland. De relatief kleine groep welgestelde burgers begon zich zorgen te maken over het groeiend aandeel armen onder de bevolking in het land. De Burgerij dacht dat er moest worden ingegrepen om de verarmde bevolking te verheffen uit hun penibele situatie. Dit kwam voort uit het liberale gedachtengoed dat door de gegoede burgerij werd aangehangen.³ De hulp aan armen kwam deels voort uit eigenbelang bij de Amsterdamse elite. Binnen de hoofdstad woonden arm en rijk vaak dicht bij elkaar. Om opstanden en revoluties tegen te gaan moest de bevolking geholpen worden.⁴ Er ontstonden verscheidene maatschappijen en verenigingen met als doel het volk op te voeden en te voorzien van financiële hulp.⁵

Het revolutiejaar 1848 en de financiële crisis die het als gevolg had, brachten een ander maatschappelijk probleem aan de oppervlakte. De middenstand die voor haar bedrijfsvoering vaak afhankelijk was van kredieten kon door de crisis haar hoofd nog maar amper boven water houden. Hierdoor was een groot deel van deze ondernemers in financiële problemen geraakt of zelfs failliet gegaan.⁶ Deze tendens werd voor het eerst opgemerkt in België en Duitsland. Omdat de middenstand niet optimaal kon profiteren van kredietverstrekking moest er volgens een groep kapitalisten en handelshuizen een oplossing komen. Omdat de nationale banken in deze periode alleen waardepapieren met een hoge waarde verstrekten, was er een behoefte aan lagere kredieten. De *Union du Crédit* in Brussel en het *Disconto-Gesellschaft* in Berlijn werden opgericht.⁷ Zij stelden zichzelf de

¹ Leonie Breebaart, ‘Kees Vuyk wint de Socrates Wisselbeker voor zijn veelomvattende studie naar ongelijkheid’, *Trouw* (8 april 2018).

² Rosa van Gool, ‘Opinie op Zondag: Dijkhoffs socialistisch verheffingsideaal kan niet onweersproken worden’, *Volkskrant* (23 september 2018).

³ H. te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbefef: liberalisme en nationalisme in Nederland, 1870-1918* (1992), 18.

⁴ Remieg Aerts, Piet de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam, Hoofdstad in Aanbouw 1813-1900*, 260.

⁵ Aerts, de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam*, 259.

⁶ De statuten en het regelement der Crediet-Vereeniging te Amsterdam, (Amsterdam 1853), 12.

https://books.google.nl/books?id=Y45cAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=nl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (geraadpleegd 08-01-2019), Aerts, de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam*, 256.

⁷ De statuten en het regelement der Crediet-Vereeniging te Amsterdam, 9.

taak om krediet te verschaffen aan de middenstand die zichzelf daarmee op de been kon houden. Deze instellingen uit 1848 zouden in verloop van tijd in heel Europa navolging krijgen.⁸

De Nederlandse middenstand was geen uitzondering in Europa, ook zij hadden het zwaar te verduren gehad tijdens de crisis.⁹ Op 26 maart 1853 werd er door een groep ondernemers Koninklijke autorisatie verzocht om de ‘Crediet-Vereeniging te Amsterdam’ in het leven te roepen.¹⁰ Op 19 april 1853 vond de officiële oprichting van de instelling plaats door uitgave van de oprichtingsakte.¹¹ Zoals de naam al doet vermoeden was dit een instelling waarvoor men lidmaatschap kon verkrijgen. Dit lidmaatschap was essentieel voor het verkrijgen van kredieten, geen lid betekende geen krediet. Omdat men geen risicovolle projecten wilden ondersteunen diende elk lid vooraf een bedrag te betalen om lid te kunnen worden. Bovendien was er een onderpand noodzakelijk voorafgaande aan het verstrekken van kredieten.¹² Ondanks dat de Crediet-Vereeniging veel kenmerken van een vereniging vertoonde, was het technisch gezien een Naamloze Vennootschap (NV). In de jaren 1870 zou de vereniging dan ook haar structuur volledig omzetten naar een NV. De instelling heeft het tot 1918 individueel volgehouden, toen fuseerden zij met de investeringsbank Wertheim en Gompertz. Deze fusie zou er toe leiden dat de instelling verdween in 1937 onder de druk van het nieuwe financiële landschap.¹³

Op financieel gebied is er al het een en ander bekend over de instelling. Mijns inziens is er nog geen antwoord op de vraag welke personen er verantwoordelijk waren voor het oprichten van de Crediet-Vereeniging en waarom zij deelnamen. Deze studie zal zich exclusief toelagen op het bestuderen van de personen die benoemd werden als oprichters van de vereniging. Wat waren de gemeenschappelijke achtergrondkenmerken van de oprichters van de ‘Amsterdamsche Crediet-Vereeniging van 1853’, is de vraag die in dit onderzoek centraal staat. Handelden deze personen in het maatschappelijke belang of konden er ook andere drijfveren zijn om lid te worden? Hierbij zal er aandacht worden besteed aan de demografische gegevens van de personen en hun maatschappelijke rol. Het doel is om inzichtelijk te maken welke algemene karakteristieken deze groep vertoonden.

⁸ Joost Jonker, *Merchants, bankers, middlemen. The Amsterdam money market during the first half of the 19th century* (Amsterdam 1996), 259-260.

⁹ De statuten en het reglement der Crediet-Vereeniging te Amsterdam, 12.

¹⁰ Ibidem, 14.

¹¹ NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging.

¹² De statuten en het reglement der Crediet-Vereeniging te Amsterdam, 18.

¹³ Wertheim & Gompertz, Joodsamsterdam <https://www.joodsamsterdam.nl/wertheim-gompertz/> (geraadpleegd 08-01-2019).

STATUS QUAESTIONIS

Vanaf de jaren negentig van de twintigste eeuw is er een toenemende interesse ontstaan in de Nederlandse economische en financiële geschiedenis. Deze interesse verschaftte verscheidene nieuwe inzichten over bankvormen die lange tijd vergeten waren. In deze publicaties wordt vooral aandacht besteed aan de rol die de kredietverenigingen en soortgelijke instellingen speelden op de financiële markten van de negentiende eeuw. Eerst zal er een kort overzicht worden gegeven van het debat omtrent de rol van kredietverenigingen en soortgelijke instellingen in de financiële markten.

M. M. Louwerens schrijft in zijn boek *Honderdvijfentwintig jaar NV Crediet- en Depositokas* over de geschiedenis van de Crediet- en Depositokas, deze instelling kende als bankvorm veel raakvlakken met de Crediet-Vereening.¹⁴ Hij werkt zich in dit werk door de geschiedenis van de instelling heen die werd opgericht in 1868. Hierbij gaat hij in op de Utrechtse firma Vlaer & Kol die verantwoordelijk was voor het beschikbaar stellen van deze kredietvorm. Het werk richt zich op een periode en instelling die afwijkt van de instelling die in dit onderzoek centraal staat. Toch is het een relevante studie, het laat zien hoe divers het financiële negentiende-eeuwse landschap was.

Ook H. A. J. Maassen heeft met zijn dissertatie *Tussen commercieel en sociaal krediet* inzichten verschaft in de kredietverlening in Nederland. Hij behandelt voornamelijk verscheidene banken van lening, pandhuizen en later de kredietverenigingen, dit maakt het een belangrijke studie voor dit onderzoek. Zijn werk richt zich vooral op de politieke en juridische kant van de kredietverlening. In dit onderzoek blijft hij vooral aan de oppervlakte en gaat niet veel dieper in op de personen achter de instelling. Hij bespreekt slechts in beperkte mate de sociale positie van de kredietnemers. Het werk levert een duidelijke weergave van de problemen die ontstonden door de banken van lening en pandjeshuizen. Deze problemen werden als een reden gegeven voor de oprichters om de Crediet-Vereening te stichten.

Louwerens en Maassen droegen bij aan de verbreding van de historiografie over financiële instellingen en laten zien dat deze vroege vormen van bankieren een belangrijke rol speelde in de opkomst van de Nederlandse industrialisatie en handel. De negentiende eeuw, die lange tijd negatief omschreven werd, zou twee jaar later door nieuw verkregen informatie een herwaardering krijgen.

De economisch historicus Joost Jonker spreekt in zijn werk *Merchants, bankers, middlemen* de voorheen geldende misvatting tegen dat Amsterdam in de negentiende eeuw niets voorstelde op financieel gebied. In zijn onderzoek behandelt hij verscheidene instellingen die actief waren op de financiële markten. Hij stelt dat er een grote groep vermogende burgers in allerlei projecten actief waren. De Crediet-Vereening te Amsterdam is een instelling die binnen het beeld past dat door

¹⁴ M.M. Louwerens, *Honderdvijfentwintig jaar NV Crediet- en Depositokas* (Hilversum 1993), 3.

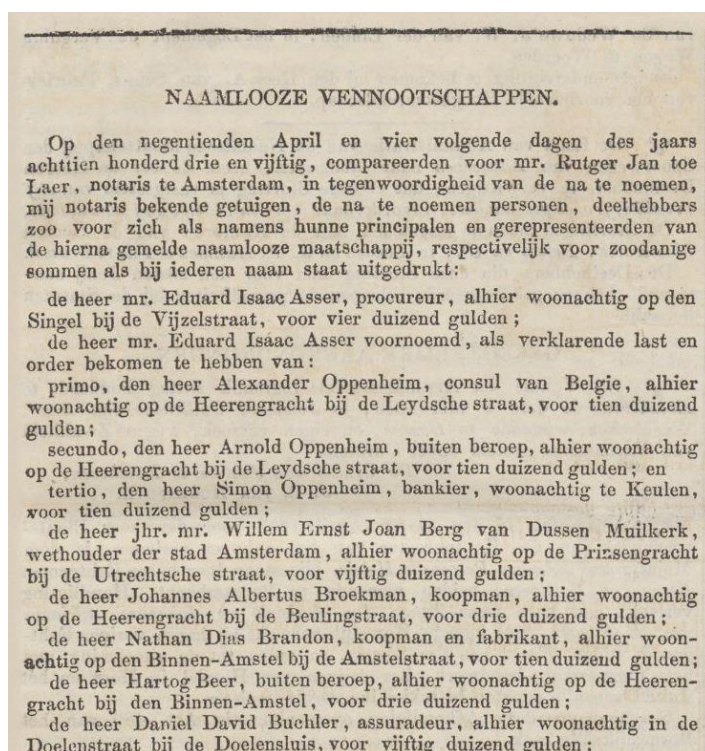
Jonker wordt geschetst. In het werk zijn er een paar pagina's bestemd voor de Crediet-Vereeniging. In die paar pagina's worden er niet veel inzichten gegeven over de oprichters. Door Jonker weten we dat het een groep advocaten en handelaren betrof die werden gesteund door een aantal belangrijke bankiers. Volgens Jonker waren deze personen gericht op het verbeteren van de maatschappij. Jonker biedt inzichten in de manier waarop kredieten verschaft werden en om wat voor bedragen het ging. Jonker stelt dat de Crediet-Vereeniging een voorbeeld functie had voor de aandelenbanken die opkwamen aan het einde van de negentiende eeuw.¹⁵ Hij komt tot de conclusie dat de Crediet-Vereeniging een voorbeeld was van een instelling die er wel in was geslaagd iets bij te dragen aan de negentiende-eeuwse economie. Waar Jonker verder niet op ingaat zijn de personen die deze Vereeniging hebben opgericht. Jonker komt niet veel verder dan op te merken dat het een groep advocaten en handelaren betreft die werden gesteund door enkele bankiers.

Dit onderzoek zal dieper ingaan op deze oprichters. Als de Crediet-Vereeniging een voorbeeld is van een succesvolle onderneming, is het relevant om te kijken wie er schuilgingen achter het succes. Waren dit inderdaad personen die enkel handelen in naam van maatschappelijke verbetering of ging er meer achter schuil?

¹⁵ Jonker, *Merchants, bankers, middlemen*, 259-264.

BRONNEN EN METHODE

Voor het uitvoeren van dit onderzoek is de ledenlijst van de Crediet-Vereeniging te Amsterdam daterend van april 1853 het vertrekpunt. Op deze lijst staan 114 personen voorzien van initialen of voornamen, achternamen, woonplaats en beroep.¹⁶ Deze lijst wordt bewaard in het 'Nationaal Archief' in Den Haag en maakt deel uit van de collectie die wordt beheerd door De Nederlandse Bank. In deze collectie zijn ledenlijsten bewaard vanaf de oprichting in 1853 tot het jaar 1866. De betrouwbaarheid van de bron is grotendeels te bepalen door te kijken naar overeenkomsten met latere lijsten van de Crediet-Vereeniging. Deze vergelijkingen brengen tegelijkertijd ook problemen met zich mee. Zo kan het voorkomen dat er namen op verschillende wijze gespeld worden, dit leidt ertoe dat er goed gekeken moet worden of het om hetzelfde lid gaat of niet. 'De Eerste Ledenlijst' is in dit onderzoek gebruikt om de basis te leggen voor een database waarin wordt getracht zoveel mogelijk informatie over de oprichters bij elkaar te brengen. Deze bron is echter niet genoeg om de personen achter de oprichting van de Crediet-Vereeniging in kaart te brengen. Aanvullende bronnen zijn nodig om deze lijst met namen om te zetten in een dataset die een verhaal kan vertellen over deze leden.

(bron: 'Naamlooze Vennootschappen', *Nederlandsche Staatscourant* (18 mei 1853))

¹⁶ NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Lijsten van kandidaatleden en toegelaten leden 1853.

Een belangrijke bijdrage aan de dataset zijn alle voornamen van de leden. Deze zijn te vinden in een artikel dat op 18 en 19 mei 1853 in delen werd gepubliceerd in de *Nederlandsche Staatscourant*.¹⁷ De *Staatscourant* was en is nog steeds het officiële medium voor bekendmaking van regelgeving. Alle Nederlandse wetten werden en worden nog steeds erin gepubliceerd. *De Bekendmakingswet* en de *Rijkswet goedkeuring bekendmaking verdragen* bepalen dat wetten pas rechtsgeldigheid krijgen als ze verschenen zijn in de *Staatscourant*.¹⁸ Dit gold ook voor het oprichten van NV's waar de Crediet-Vereeniging onder viel. De gepubliceerde informatie in de *Staatscourant* komt overeen met de informatie die bij de overheid was ingediend. Het artikel verstrekt ons de voornamen, achternamen, inkoopbedragen en de namen van de verantwoordelijken voor de deelnemende firma's.¹⁹ Deze bron draagt bij aan de betrouwbaarheid van de 'Eerste ledenlijst', omdat de leden identiek zijn wat betreft de namen die er vermeld staan. Aan de hand van deze bron en de rol die de publicatie innam, kunnen we dus aannemen dat we alle informatie over de personen hebben om het onderzoek te vervolgen.

In het tweede deel van het onderzoek is er voor gekozen om dieper in te gaan op de groep Amsterdamse leden. Hier is voor gekozen omdat voor deze groep structureel meer data beschikbaar was. Met behulp van het Amsterdamse bevolkingsregister uit de periode 1851-1853 is er voor de Amsterdamse leden bekend welke religie zij aanhingen, wat hun burgerlijke stand betrof, wanneer zij geboren waren en in welke buurt zij woonden.²⁰ Er is gekozen voor dit specifieke register omdat het een duidelijker systeem had dan zijn opvolger van 1853-1866.²¹ Er ontstaan nog steeds hier en daar problemen bij het opsporen van personen. Soms zijn er twee personen die beiden dezelfde namen hebben. Vaak is een van de personen tussen de 40 en 50 jaar oud en de ander onder de 10 jaar oud, in dit geval word er gekozen voor de persoon van rond de 40. Het register dat gebruikt wordt in het onderzoek is digitaal. Door menselijke fouten bij het invoeren van de data is deze niet altijd betrouwbaar. Ondanks deze kritiekpunten levert de bron een belangrijke bijdrage aan het inzicht over de oprichters die in Amsterdam woonden in de periode 1851-1853. Voor personen die niet terug te vinden zijn in het register maar waarvan wel bekend was dat zij in Amsterdam woonachtig waren, of

¹⁷ 'Naamlooze Vennootschappen', *Nederlandsche Staatscourant* (18 mei 1853), 'Naamlooze Vennootschappen, De Crediet-Vereeniging te Amsterdam', *Nederlandsche Staatscourant* (19 mei 1853).

¹⁸ 'Staatscourant', *Koninklijke Bibliotheek*, <https://www.kb.nl/themas/geschiedenis-en-cultuur/moderne-geschiedenis/staatscourant> (geraadpleegd op 11-1-2019).

¹⁹ 'Naamlooze Vennootschappen', *Nederlandsche Staatscourant* (18 mei 1853), 'Naamlooze Vennootschappen, De Crediet-Vereeniging te Amsterdam', *Nederlandsche Staatscourant* (19 mei 1853).

²⁰ GA Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853, https://archieff.amsterdam/indexen/bevolkingsregisters_1851-1853/zoek/index.nl.html (geraadpleegd 11-01-2019).

²¹ 'Handleiding Bevolkingsregisters 1851-1853', GA Amsterdam www.archief.amsterdam.nl (Geraadpleegd 11-01-2019).

waarvan informatie ontbreekt, is gebruik gemaakt van www.genealogieonline.nl.²² Hierdoor is de ontbrekende informatie in veel gevallen toch te achterhalen om zo een completer beeld te krijgen.

Met behulp van de buurtcodes die in het bevolkingsregister zijn genoteerd kan in kaart worden gebracht waar de leden ongeveer woonden. Hier komt het belang van het bevolkingsregister van 1851 weer naar voren. Dit was de eerste serieuze poging om in beeld te krijgen waar de burgers van Amsterdam precies woonden. Er werd per adres bijgehouden wie er op dat moment woonden. Als het adres van bewoner wisselde werd dit ook genoteerd. De buurtcodes zijn in een tabel verwerkt die kan worden gelezen aan de hand van een kaart van Amsterdam waarin de buurtcodes zijn aangegeven. Eén van de problemen die voorkwamen was dat er meerdere codes bij een adres vermeld stonden die aangrenzende buurten vertegenwoordigden. Hierdoor moest er naar andere kaarten worden gekeken en af en toe een keuze worden gemaakt voor een buurt.

Met behulp van Prof.dr. Jan Hein Furnée heb ik voor een selecte groep Amsterdammers ook informatie over hun belastinggegevens, hun lidmaatschap van andere verenigingen en instellingen verkregen.²³ Deze dataset geeft inkijk in het sociale leven en de economische situatie van een deel van de Amsterdams oprichters. Door aanvullende informatie over de genootschappen te verstrekken kan de rol van de oprichters binnen de publieke sfeer worden weergegeven. De informatie over de betaalde belastingen is helaas niet voor genoeg leden bekend. Daardoor kan hier geen beargumenteerde uitspraak over worden gedaan.

Tot slot is er voor het laatste hoofdstuk gebruik gemaakt van de biografie van Samuel Sarphati en biografische websites om een beeld selecte groep leden binnen de vereniging te plaatsen.²⁴ Alle informatie die ik heb verzameld, zal worden vergeleken met de informatie die voor deze specifieke leden beschikbaar is. Waar mogelijk zal de kennis over deze leden worden aangevuld of aangepast. Deze biografische gegevens zullen worden vergeleken met de lijnendragers uit het werk van Huibert Schijf. Om zo te onderzoeken of er overeenkomsten waren tussen beiden groepen. Al deze bronnen bieden een veelvoud aan data die vertelt over de personen die in 1853 besloten de Crediet-Vereeniging op te richten. Aan de hand van enkele voorbeelden uit andere prosopografische studies

²² Genealogieonline, www.genealogieonline.nl, (geraadpleegd op 11-01-2019).

²³ Ik wil graag Prof.dr. Jan Hein Furnée bedanken voor het beschikbaar stellen van een deel van zijn onderzoek. Wanneer er verwezen word naar de data die Furnée beschikbaar heeft gesteld zal er worden gerefereerd aan bestand Furnée.

²⁴ Henne van der Kooy, Justus de Leeuwe, *Samuel Sarphati, 1813-1866 : een biografie* (2001), Mr. H. Provó Kluit, Parlement.com. https://www.parlement.com/id/vg09ll543hzy/h_provo_kluit?ac=1:kv0:u:rt7kchqTVeUuO2kH71LHYOxmzgM, 'Louis Keyzer', JoodsAmsterdam, www.joodsamsterdam.nl (geraadpleegd 11-01-2019).

is er getracht op een structurele manier een beeld te schetsen van deze groep op het eerste oog zeer diverse mensen.²⁵

In het eerste hoofdstuk zal aan de hand van de informatie die ik voor alle oprichters heb verzameld een algemeen beeld worden geschetst. In het tweede hoofdstuk zal er specifiek worden gekeken naar de personen die als Amsterdams lid zijn gedefinieerd. Tot slot zullen er drie leden worden bekeken die representatief zijn voor de oprichters.

²⁵ Henk Looijenstein, 'Funding and founding private charities: Leiden almshouses and their founders, 1450–1800', in: *Continuity and Change* 27:2 (2012), 199-239, Joop de Jong, 'Prosopografie, een mogelijkheid. Eliteonderzoek tussen politieke en sociaal-culturele geschiedenis', *BMGN*, 111 (1996) afl. 2, 201-215.

1. DE OPRICHTERS VAN APRIL 1853

Zoals al eerder opgemerkt is het moeilijk om van alle personen op de eerste ledenlijst evenveel te weten te komen. Voor de burgers van Amsterdam is er nu eenmaal de meeste informatie voor handen. Ook binnen deze groep Amsterdammers is er van sommige meer bekend dan van anderen. In dit eerste hoofdstuk wordt gekeken naar de informatie die voor alle leden beschikbaar is, dit betreft namen, achternamen, woonplaatsen, beroepen en inkoopbedragen. Omdat deze informatie al voldoende is om een verhaal te vertellen over de oprichters zal dit eerste hoofdstuk een algemeen beeld geven van deze ogenschijnlijke heterogene groep burgers. Aan de hand van deze gegevens kunnen we iets vertellen over sekseverhoudingen, nationaliteit, woonplaats en de beroepen die de leden of firma's vertegenwoordigden. De verdelingen die worden aangebracht zullen de structuur van latere hoofdstukken bepalen.

INDIVIDUEN EN FIRMA'S

Tabel 1. Oprichters ingedeeld in woonplaats, geslacht en rechtspersoonlijkheid

Woonplaats	Bedrijf	Mannelijk	Vrouwelijk	Totaal
Amsterdam	20	58	1	79
Elders	9	25	1	35
Totaal	29	83	2	114

(Bron: NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging).

Op de eerste ledenlijst van de Crediet-Vereeniging, daterend uit 1853, staan 114 namen vermeld van de oprichters van de instelling.²⁶ In tabel 1 is te zien hoe de personen op deze lijst kunnen worden onderverdeeld. Er is een onderscheid aan te brengen in bedrijven en privépersonen. Het onderscheid is te maken aan de hand van de naam die genoteerd staat op de ledenlijst. 29 van deze namen bestaan uit twee of meer achternamen met een '&' teken ertussen. Ook zijn er achternamen waar & zoon of zonen aan is toegevoegd.²⁷ Al deze leden worden op de oprichtingsakte aangeduid als firma met een verantwoordelijke die handelt in naam van de firma.²⁸ Privépersonen kunnen vervolgens weer worden onderverdeeld in mannelijk of vrouwelijk. Het valt direct op de grootse groep leden bestaat uit mannelijke privépersonen. In totaal bestaat deze groep uit 83 namen waarvan

²⁶ NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging, overeenkomstig de akte van oprichting, D. D. 19 april 1853.

²⁷ NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging, overeenkomstig de akte van oprichting, D. D. 19 april 1853.

²⁸ 'Naamlooze Vennootschappen', *Nederlandsche Staatscourant* (18 mei 1853).

er 58 afkomstig zijn uit Amsterdam. Bedrijven vormden, qua grote, de tweede groep met 29 namen. Tot slot zijn vrouwelijke privépersonen het minst vertegenwoordigd, dit betreft slechts twee vrouwen.²⁹ Dat de mannen zo sterk vertegenwoordigd zijn is niet vreemd. Het publieke leven werd voornamelijk door hen gedomineerd.³⁰

Ten opzichte van de mannen zijn de vrouwen flink in de minderheid, van de 114 leden zijn er slechts twee vrouwen. Beiden vrouwen zijn weduwe en worden als zodanig vermeld op de ledenlijst met het bijvoegsel 'Wwe van' gevolgd door de naam van hun overleden echtgenoot. De eerste vrouw op de lijst, Giertje van Haften Wwe van A. J. Assink, is woonachtig in Amsterdam en werd volgens de oprichtingsakte uit de Staatscourant bijgestaan door de kandidaat-notaris Herman Richard.³¹ De tweede vrouw is Gothon Levy, Wwe van Jonas Lippman. Zij was woonachtig in Luxemburg en stond volgens de Staatscourant onder last en order van haar zoon Leo Lippman, die zelf ook op de oprichtingslijst vermeld staat.³² Beiden vrouwelijke leden werden dus door een man bijgestaan in de deelname. Van vrouwelijke emancipatie kon in de negentiende eeuw nog niet gesproken worden. Het is daarom ook niet vreemd dat het aandeel vrouwen zo klein is. Weduwen namen wel een bijzondere rol in binnen de welgestelde vrouwelijke bevolking. Vaak namen zij de zaken van hun overleden man waar en konden zich daarom min of meer vrij bewegen in de publieke ruimte.³³ Dat vrouwen bijgestaan werden door een man wanneer zij aan dergelijke initiatieven deelnamen, is iets wat we vaker terug zien en past daarmee helemaal in het bestaande beeld. Over Giertje van Haften is verder bekend dat zij op 23 juni 1853 overleden is.³⁴ Dit betekent dat zij maar drie maanden lid is geweest van de vereniging. Ook over Gothon Levy is niet veel meer bekend dan de datum van overlijden. Door haar overlijdensbericht is bekend dat zij op 4 augustus 1866 te Luxemburg is overleden op 80-jarige leeftijd.³⁵ Wel is bekend dat zij tot het jaar van overlijden lid is geweest van de Crediet-Vereeniging.³⁶ Een eerste conclusie die hieruit af te leiden is dat het overgrote deel van de leden een man was. Het was dus voornamelijk een mannelijke aangelegenheid om een dergelijke instelling op te richten.

Wanneer we specifiek naar de groep Amsterdammers kijken zien we dat 50,9% van de oprichters een privépersoon afkomstig uit Amsterdam betreft. Dit is niet verassend te noemen als je

²⁹ NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging, overeenkomstig de akte van oprichting, D. D. 19 april 1853.

³⁰ I.J. Brugmans, 'Standen en klassen in Nederland gedurende de negentiende eeuw', *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap*. Deel 74. (1960), 34.

³¹ 'Naamlooze Vennootschappen, De Crediet-Vereeniging te Amsterdam', *Nederlandsche Staatscourant* (19 mei 1853).

³² 'Naamlooze Vennootschappen', *Nederlandsche Staatscourant* (18 mei 1853).

³³ 'Naamlooze Vennootschappen', *Nederlandsche Staatscourant* (18 mei 1853).

³⁴ 'Advertentien', *Algemeen Handelsblad* (28 juni 1853).

³⁵ 'Advertentien', *Algemeen Handelsblad* (9 augustus 1866).

³⁶ NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Crediet-Vereeniging Lijst der Leden op 31 december 1866.

bedenkt dat de instelling een Amsterdams initiatief was. Er zijn meerdere verklaringen te geven voor het kiezen van Amsterdam als uitvalsbasis. Ten eerste was en is Amsterdam nog steeds de hoofdstad van Nederland. Bovendien fungeerde Amsterdam als financieel centrum en huisde de elite van het land. De derde reden is te zien in de bijnaam van Amsterdam, Hoofdstad der weldadigheid. In de negentiende eeuw bestonden er tal van voorzieningen voor de armen, vaak waren dit particuliere instellingen. Ruim een kwart van de bevolking maakte op de een of andere manier gebruik van de beschikbare bedeling.³⁷ Regelmatig valt op te merken dat armensteun hand in hand ging met een beschavingsmissie die de elite zichzelf had opgelegd. Ondanks dat het gros van deze initiatieven op armoede bestrijding was gericht kan een instelling zoals de Crediet-Vereeniging hier ook tussen worden geplaatst. De burgerij wilde er namelijk voor zorgen dat leden van de middenklasse niet tot armoede zouden vervallen.³⁸ Dit kwam voor een groot deel voort uit de angst voor de grote groep armen die vaak vlak bij de elite woonden. Al met al was Amsterdam dus de stad bij uitstek voor het oprichten van een kredietinstelling.³⁹ Amsterdam was ten slotte het financiële centrum van Nederland, hier zou een kredietinstelling het beste tot zijn recht komen.

INTERNATIONAAL IN AFKOMST

Tabel 2. Woonplaats van de oprichters

Woonplaats	Aantal leden
Amsterdam	79
Zutphen	10
Parijs	6
Almelo	4
Den Haag	4
Doesburg	2
Utrecht	2
Deutichem	1
Haarlem	1
Iserlohn	1
Keulen	1
Luxemburg	1
Rotterdam	1
Zierikzee	1
Totaal	114

(Bron: NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging).

³⁷ Aerts, de Rooy in red., Geschiedenis van Amsterdam, 261.

³⁸ De statuten en het reglement der Crediet-Vereeniging te Amsterdam, 9.

³⁹ Aerts, de Rooy in red., Geschiedenis van Amsterdam, 259-261.

Naast weduwe Lippman waren er nog 34 oprichters woonachtig buiten Amsterdam. In tabel 2 is weergegeven waar alle leden buiten Amsterdam vandaan kwamen. Opvallend is de aanwezigheid van leden uit het buitenland. Naast weduwe Lippman uit Luxemburg zijn er in totaal nog acht andere internationale leden; zes uit Parijs, één uit Keulen en één uit Iserlohn.⁴⁰ Keulen en Parijs waren in het midden van negentiende eeuw steden met een sterk ontwikkelde financiële markt. Ook hier hadden de gebeurtenissen die volgden na de crisis van 1848 diepe indruk gemaakt. Het gevolg hiervan was het ontstaan van *Crédit Mobilier*, en *Crédit Foncier* in 1852.⁴¹ Beide waren in het leven geroepen om de handel te bevorderen door middel van het verstrekken van kleine kredieten. De instellingen hadden overeenkomstige doelstellingen met die van de Crediet-Vereeniging. Het is mogelijk dat de leden uit Parijs al bekend waren met deze instellingen. Vaak hadden grote handelshuizen en banken onderkantoren gevestigd in buitenlandse hoofdsteden. Het is niet ondenkbaar dat de Franse oprichters door hun Nederlandse contacten kennis hadden genomen van de plannen voor een soortgelijke instelling in Amsterdam. Dit kan een verklaring zijn voor de leden die afkomstig zijn uit beide steden. Uit de oprichtingsakte die in Staatscourant stond blijkt dat deze personen ofwel een adres in de stad bezaten of onder last en order van een ander lid stonden. Deze personen hadden dus connecties binnen de stad.

Er blijven 26 leden over die afkomstig zijn uit de rest van het land. Zutphen valt hierbij direct op. Het is na Amsterdam de stad die de meeste leden telde. Er blijkt uit de bron niet direct een oorzaak voor het hoge leden aandeel.⁴² Wel is bekend dat Zutphen tussen 1800 en 1900 een grote groei doormaakte van 8.000 naar 18.000 inwoners.⁴³ Ook weten we dat Zutphen allerlei verenigingen voor armenzorg en armoedepreventie kende in de negentiende eeuw.⁴⁴ Een andere verklaring kan gezocht worden in de textielindustrie die in deze periode opkwam in deze regio. Hierdoor was er groep industriëlen in de streek aanwezig die baat had bij een kredietverstrekker. Dit verklaart de hoeveelheid niet, maar geeft wel aan dat er in Zutphen blijkbaar een vruchtbare bodem was voor initiatieven zoals de Crediet-Vereeniging. Voor de leden uit andere steden is er niet direct een aanleiding te vinden voor hun lidmaatschap. Het is mogelijk dat de leden buiten Amsterdam geworven zijn door krantenberichten in regionale dag- en week bladen, waarin zij hun instelling

⁴⁰ NA Den Haag, het archief van de Credietvereeniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging, overeenkomstig de akte van oprichting, D. D. 19 april 1853.

⁴¹ R.E. Cameron, 'The *Crédit Mobilier* and the Economic Development of Europe' *Journal of Political Economy* Vol. 61, No. 6 (Dec., 1953), 465.

⁴² NA Den Haag, het archief van de Credietvereeniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging, overeenkomstig de akte van oprichting, D. D. 19 april 1853.

⁴³ C. J. Bouman-slegtenhorst, J. D. M. Van der meer-hendriks, J. Van huffelen in red., *Zutphense bouwverordeningen in de negentiende eeuw, gezien in het licht van woningtoestanden en gezondheidssituaties* (Zutphen 1988), p 95-96.

⁴⁴ 'Verenigingen voor armenzorg en armoedepreventie in de negentiende eeuw', *Huygens ING* <http://resources.huygens.knaw.nl/armenzorg/gids/search?submit=Zoek&plaats=Zutphen> (geraadpleegd op 11-01-2019).

aanprezen. Er zijn een aantal voorbeelden in dagbladen te vinden waar een boekje van 50 cent werd aangeboden met een uitleg over de werkzaamheden van de Crediet-Vereeniging.⁴⁵

WAT DEDEN ZIJ VOOR DE KOST?

Tabel 3. Firma's en inkoopbedragen

Bedrijfsnaam	Inkoopsom (f)
Bischoffsheim	5.000
Deichmann & vom Rath	3.000
Gebroeders Diederichs	3.000
Enthoven & Co, van	5.000
Ezechiels & Zn.	3.000
Franke & Co.	3.000
Van Gelder & Co.	5.000
Goll & Co.	6.000
Hesselink & Zn.	3.000
Jacobi Benjamin & Co.	3.000
Josephus Jitta & Zn.	10.000
Lassen, Broekman & Co.	5.000
Lier, van, Ez.	3.000
Mendel Bour & Co.	3.000
Mispelblom & Co.	3.000
Ochsner & Co	3.000
Ochtman, van der Vliet & Co.	3.000
Overmars & Zoon	3.000
Raalte & Zn., van	10.000
Raphael & Co.	5.000
Reesink & Zn.	3.000
Schade & Oldekott	5.000
Simons	3.000
Smits & Mertens	5.000
Tieleman & v. d. Hout	3.000
Übel & Sillem	3.000
Wartman & Crous	5.000
Westkirch & Co.	10.000
Willers & Co.	3.000
Totaal	127.000

(Bron: 'Naamlooze Vennootschappen', *Nederlandsche Staatscourant* (18 mei 1853), 'Naamlooze Vennootschappen, De Crediet-Vereeniging te Amsterdam', *Nederlandsche Staatscourant* (19 mei 1853)).

⁴⁵ 'De statuten en het regelement der Crediet-Vereeniging te Amsterdam' *Provinciale Overijselsche en Zwolsche courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad* (14 oktober 1853).

Onder de 114 oprichters zaten 29 bedrijven die als bedrijf lid waren geworden van de Crediet-Vereeniging. Zij brachten samen een bedrag van 127.000 gulden in bij de oprichting van de instelling.⁴⁶ Opvallend is dat slechts vijf van de bedrijven aangeeft om zelf kredieten te willen ontvangen. Je zou verwachten dat bedrijven lid worden van een dergelijke instelling omdat zij gebruik willen maken van de mogelijkheid om krediet te verkrijgen. De meerderheid van de bedrijven koopt zich in voor het minimum bedrag van 3.000 gulden, dit betrof 58,6%. Tabel 3 laat zien dat de bedrijven niet enkel voor het minimum bedrag lid werden. Zo zijn er drie bedrijven die 10.000 gulden inbrachten en enkele bedrijven die 5.000 gulden als inkoopsom hebben ingebracht. Het is moeilijk om een eenduidig motief te ontdekken bij de bedrijven die lid werden van de Crediet-Vereeniging. Voor sommige bedrijven zal de winstgevendheid van de instelling een reden zijn geweest om lid te worden. Zo is van sommige bedrijven bekend dat zij opereerden in de financiële sector, dat zij lid werden is dan ook niet zo heel vreemd. Een voorbeeld hiervan is de bankiers firma Moses Ezechiels & Zonen die als wisselhandelaar werkzaam was in Rotterdam. Dit bedrijf deed dus veel financiële transacties en past wel binnen het plaatje van een instelling zoals de Crediet-Vereeniging. Bij andere bedrijven is het minder duidelijk waarom zij lid werden, het kan te maken hebben met het leggen van contacten. Hier is echter meer onderzoek voor nodig.⁴⁷

Op de ledenlijst staat ook vermeld welk beroep de leden in 1853 uitoefenden. Van de 114 leden waren er slechts zes buiten beroep en twee zonder beroep.⁴⁸ Beiden weduwen vielen onder de categorie “buiten beroep”. De gemiddelde leeftijd van de niet werkende leden was 47,5 jaar. De weduwes waren de oudsten met ieder 66 jaar, de jongste was John Samuel Raphael met 28 jaar.⁴⁹ De leeftijd lijkt geen eenduidige verklaring te geven op de reden waarom deze leden geen beroep hadden. Naast ouderen waren er ook jongeren te vinden onder de oprichters zonder/buiten beroep. Uit tabel 4 blijkt dat er van de 106 werkende leden er 50 koopman of kooplieden waren, zij vormden de grootse beroepsgroep. Binnen de toplaag van de bevolking oefenden de leden vrij diverse beroepen uit naast kooplieden zijn er bijv. ook artsen, leden van de Tweede Kamer en advocaten vertegenwoordigd.⁵⁰ Uit de beroepsverdeling kunnen we afleiden dat zij een diverse groep vormden waarin de top van de elite van Nederland slechts een klein aandeel had. Het grote aandeel handelaren en kooplieden kan

⁴⁶ ‘Naamlooze Vennootschappen’, *Nederlandsche Staatscourant* (18 mei 1853), ‘Naamlooze Vennootschappen, De Crediet-Vereeniging te Amsterdam’, *Nederlandsche Staatscourant* (19 mei 1853).

⁴⁷ NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Lijst der leden op 31 december 1854, NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Lijst der leden op 31 december 1855.

⁴⁸ NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging, overeenkomstig de akte van oprichting, D. D. 19 april 1853.

⁴⁹ GA Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853, https://archieff.amsterdam/indexen/bevolkingsregisters_1851-1853/zoek/index.nl.html (geraadpleegd 11-01-2019).

⁵⁰ NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging, overeenkomstig de akte van oprichting, D. D. 19 april 1853.

aanduiden dat dit niet persé om liefdadigheid ging maar eventueel om winstgevendheid of ander gewin.

Tabel 4. Beroepen van de Leden

Beroep	Aantal
Koopman/Kooplieden	50
Fabrikant	14
Commissionair	8
Advocaat	6
Medisch Doctor	4
Boekhandelaar	4
Consul	3
Assurandeur	2
Lid van de Tweede Kamer	2
Grondeigenaar	1
Commissaris des Konings in N. Holland	1
Lid van de arrondissement rechtbank	1
Agent	1
Apotheker	1
Bankier	1
Boekdrukker	1
Boekhouder	1
Economist	1
Distillateur	1
Hoogleraar	1
Houthandelaar	1
Notaris	1
Totaal	106

(Bron: NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging).

Door de oprichtingsakte is bekend wie er tot directeur van de Crediet-Vereeniging werden benoemd. Directeur werd je door tenminste 50.000 gulden in te brengen, bovendien mochten zij geen krediet opnemen. Directeur zijn was volgens de ledenlijsten een nevenfunctie aangezien zij nog steeds onder hun eigen beroep als lid vermeld bleven. De drie directeuren die in 1853 benoemd werden waren: Willem Ernst Joan Berg van Dussen Muilkerk, in het dagelijks leven assurandeur en wethouder van de stad Amsterdam; Daniël David Büchler, ook hij was assurandeur; en tot slot Louis Keijzer, praktiserend advocaat. Uit de literatuur over de financieel-economische elite van de negentiende eeuw blijkt dat rijke ondernemers er vaak nevenfuncties op nahielden bij instellingen zoals de

Crediet-Vereeniging.⁵¹ Berg van Dussen Muilkerk, die een adellijke titel bezat, past perfect in het beeld over de adel van zijn tijd. Hij was een geleerd man die naast zijn eigen werkzaamheden ook deel uitmaakte van het stedelijk- en het provinciaal bestuur van Noord-Holland.⁵² Maatschappelijke betrokkenheid zien we ook terug bij Daniël David Büchler. Voordat hij zich bezighield met het oprichten van de Crediet-Vereeniging was hij betrokken bij de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Dit kan worden verklaard door zijn toenmalige beroep als architect.⁵³ De Heer Keyzer is misschien wel het beste voorbeeld van de drie als het gaat om maatschappelijke betrokkenheid. Daarom zal er dieper op hem worden ingegaan in het laatste hoofdstuk.

Uit de oprichtingsakte is ook op te maken wie er als commissarissen van de vereniging konden optreden. Om hiervoor in aanmerking te komen moest een lid ten minste voor een bedrag van 10.000 gulden hebben ingebracht. Elk jaar zou een commissaris vervangen worden, dit betekend dat er elke drie jaar een hele nieuwe groep commissarissen was aangetreden. Uit de vroegste bronnen is niet af te leiden wie er bij de oprichting tot commissaris benoemd waren. Wel is bekend dat een lid niet de functie van directeur een commissaris kon vervullen. Het aantal leden dat 10.000 gulden of meer heeft ingebracht is beperkt. Het is mogelijk om een selectie te maken van de leden die deze rol konden hebben vervuld vanaf de oprichting.⁵⁴

HOE WELVAREND WAREN DE LEDEN?

Aan de hand van het beroep van een lid kan er een inschatting worden gemaakt hoe welvarend deze personen waren. Naast het beroep van de leden is ook bekend voor hoeveel geld zij hebben ingetekend bij de oprichting. Van de directeuren weten we al dat zij ieder 50.000 gulden moesten inleggen, dit was het maximale bedrag. Het minimale bedrag dat door de oprichters kon worden ingelegd bedroeg 3.000 gulden.⁵⁵ Het minimale bedrag werd door 55 leden ingebracht, voor deze tijd waren dit nog steeds vrij forse bedragen. Uit onderzoek van Jan Luiten van Zanden blijkt dat het gemiddelde dagloon in 1853 tussen de 80 cent en de 1 gulden 20 cent lag.⁵⁶ De werkelijke hoogte van dit bedrag komt ook naar voren in vergelijking met het gemiddelde jaarlijkse gezinsinkomen van

⁵¹ Huibert Schijf, *Netwerken van een financieel-economische elite* 1.

⁵² 'Berg in Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW)'

<http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/nnbw/#source=5&page=24&view=imagePane>.

⁵³ Tiede Boersma, Coert P. Krabbe, 'Daniël David Büchler (1787-1871), de eerste voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst', *Jaarboek Monumentenzorg 1992* (Zeist 1992), 181-182 http://www.dbnl.org/tekst/jaa030199201_01/colofon.php (geraadpleegd 11-01-2019).

⁵⁴ 'Naamlooze Vennootschappen, De Crediet-Vereeniging te Amsterdam', *Nederlandsche Staatscourant* (19 mei 1853).

⁵⁵ De statuten en het reglement der Crediet-Vereeniging te Amsterdam, 9, 'Naamlooze Vennootschappen, De Crediet-Vereeniging te Amsterdam', *Nederlandsche Staatscourant* (19 mei 1853).

⁵⁶ J.L. van Zanden, 'Lonen en Arbeidsmarkt van Amsterdam, 1800-1865', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* negende jaargang (1983), 12.

675 gulden.⁵⁷ De statuten van de Crediet-Vereeniging laten zien dat deze bedragen niet volledig ingebracht dienden te worden, wel moest een lid garant staan voor het gehele bedrag. Een lid diende bij zijn toelating ten minste 10% van het bedrag waarvoor zij wilden inkopen in te brengen, dit mocht uiteraard meer zijn. Vaak werd dan ook door een notaris of advocaat verklaard dat de leden over de bedragen beschikten.⁵⁸ Er van uitgaande dat de leden niet hun volledige vermogen ter beschikking stelden aan de vereniging kunnen we er dus vanuit gaan dat zij zich allemaal in de toplaag van de samenleving bevonden.

Aan de hand van de leden lijsten is het lastig om het motief om lid te worden vast te stellen. Aan de hand van de ledenlijsten van 1853 tot en met 1855 kan er wel een onderscheid gemaakt worden tussen de leden. De vereniging bestond uit 'niet-crediettrekkende-' (NC) en 'crediettrekkende leden'.⁵⁹ In 1854 worden er 15 leden niet meer vermeld op de ledenlijst, dit betekende dat er 99 oprichters overbleven. Van de overgebleven oprichters waren er 85 niet-krediet-trekkend, het overgrote deel van de oprichters had dus geen intentie om zelf geld te lenen van de vereniging. Hier kunnen we uit opmaken dat zij dus lid werden om kredieten te kunnen verschaffen aan hulp behoeftigen. Uit de literatuur blijkt dat veel leden van de elite, voordat zij lid werden van het stedelijk bestuur, vaak al dienst hadden gedaan in het bestuur van bijvoorbeeld kredietinstellingen.⁶⁰ Dit zou dus een reden kunnen zijn om lid te worden van de Crediet-Vereeniging. Het is niet te achterhalen in hoeverre de interest die het opleverde een rol speelde bij deze groep. Bij de veertien krediettrekkende leden zal het motief om lid te worden grotendeels berust hebben op de mogelijkheid om krediet te krijgen voor hun onderneming.

Een ander motief kan worden gezocht in de winstuitkering die aan het einde van ieder jaar werd uitgekeerd. Omdat het verplicht was om geld in te brengen had ieder een aandeel in de vereniging, die technisch gezien fungeerde als een naamloze vennootschap. De leden ontvingen ieder 4% van hun ingebrachte bedragen. Van wat er dan overbleef ontvingen de leden 50%, de directeurs 20% en 10-30% kon worden aangewend voor het reservefonds.⁶¹ Later zou dit systeem worden aangepast. Niet krediettrekkende leden ontvingen 5% dividend en krediettrekkende 3,5%. De directie en de Commissarissen kregen elk 12,5% van de winst. Ook het reservefonds dat bestond om verliezen en andere tegenvallers te dekken, kon worden uitgekeerd aan leden wanneer het meer dan 5% van het totale vermogen betrof. Dit kan een verklaring zijn voor een persoon om directeur te worden. Er is

⁵⁷ Aerts, te Rooy, *Geschiedenis van Amsterdam* 256.

⁵⁸ De statuten en het reglement der Crediet-Vereeniging te Amsterdam, 9, 'Naamlooze Vennootschappen, De Crediet-Vereeniging te Amsterdam', *Nederlandsche Staatscourant* (19 mei 1853),

⁵⁹ De statuten en het reglement der Crediet-Vereeniging te Amsterdam, 9.

⁶⁰ Aerts, de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam*, 265.

⁶¹ De statuten en het reglement der Crediet-Vereeniging te Amsterdam, 9, 'Naamlooze Vennootschappen, De Crediet-Vereeniging te Amsterdam', *Nederlandsche Staatscourant* (19 mei 1853).

bekend hoeveel winst de Crediet-Vereeniging maakte ieder jaar. Iedere maand werden de maandstaten gepubliceerd. In het jaar 1859 werd 45.257,45 gulden winst gemaakt.⁶² Hieruit blijkt dat het lidmaatschap winstgevend kon zijn. Aan de hand van de eerste ledenlijst uit 1853 kan er al een aardig beeld worden geschetst van de gehele groep oprichters van de Crediet-Vereeniging.

⁶² 'De Amsterdamsche Crediet-vereeniging', <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF02318452.pdf> (geraadpleegd op 11-01-2019).

2. AMSTERDAMMERS IN DE CREDIET-VEREENIGING

Door de beschikbaarheid van het Amsterdamse bevolkingsregister uit de periode 1851-1855 is er veel meer bekend over de leden die in 1853 woonachtig waren in Amsterdam. Daarom zal er in dit hoofdstuk verder worden ingegaan op deze groep. Zaken als religie, woonadressen, burgerlijke stand en voor een beperkte groep de lidmaatschappen van genootschappen zullen in dit hoofdstuk verder worden uitgelicht om de plaats van de oprichters in de Amsterdamse samenleving te analyseren. De keuze voor de leden uit Amsterdam komt voort uit de bronnen die voorhanden waren. Over Amsterdammers is de informatie nu eenmaal in grotere getalen verkrijgbaar. Ook de ligging van het hoofdkantoor in Amsterdam was bepalend voor de keuze om deze groep oprichters nader te onderzoeken.

HOE OUD WAREN DE LEDEN?

De gemiddelde leeftijd van de leden was 42 jaar. Ondanks een paar uitschieters zien we dat de meeste leden ook daadwerkelijk rond hun veertigste waren toen de Crediet-Vereeniging werd opgericht.⁶³ Het is niet vreemd dat wanneer je naar bijvoorbeeld inkoopbedragen en beroepen kijkt deze personen allemaal al op leeftijd waren toen zij aan dit project meededen. Lid worden van de vereniging betekende dat je in staat moest zijn om geld in te brengen. Bovendien moesten leden voor je in staan, er werd dus belang gehecht aan een goede naam. Een hogere leeftijd betekende meer tijd om een goede naam op te bouwen binnen de Amsterdamse elite. De twee oudste Amsterdamse leden waren de weduwe van Haften en de heer Büchler met de leeftijd van 67 jaar.

Het jongste lid wijkt qua leeftijd veel af van het gemiddelde van de oprichters. Het betrof Willem George Albrecht Diederichs die in 1853 slechts 24 jaar oud was. Zijn twee broers waren ook lid evenals de firma Diederichs.⁶⁴ Dit kan een verklaring zijn voor het feit dat hij op jonge leeftijd ook lid werd. Een andere voorbeeld van een jong lid is Anthony Hendrik Büchler die samen met zijn vader, Daniel David Büchler oprichter was. Uit tabel 5 blijkt dat het aantal jonge leden relatief laag was. Bovendien valt het op dat er altijd een familielid op de lijst stond bij de jonge oprichters. Het opbouwen van een netwerk kan als verklaring worden gegeven voor het aantal jonge oprichters. Het

⁶³ GA Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853, https://archieff.amsterdam/indexen/bevolkingsregisters_1851-1853/zoek/index.nl.html (geraadpleegd 11-01-2019), NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging, overeenkomstig de akte van oprichting, D. D. 19 april 1853.

⁶⁴ NA Den Haag, het archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging, overeenkomstig de akte van oprichting, D. D. 19 april 1853.

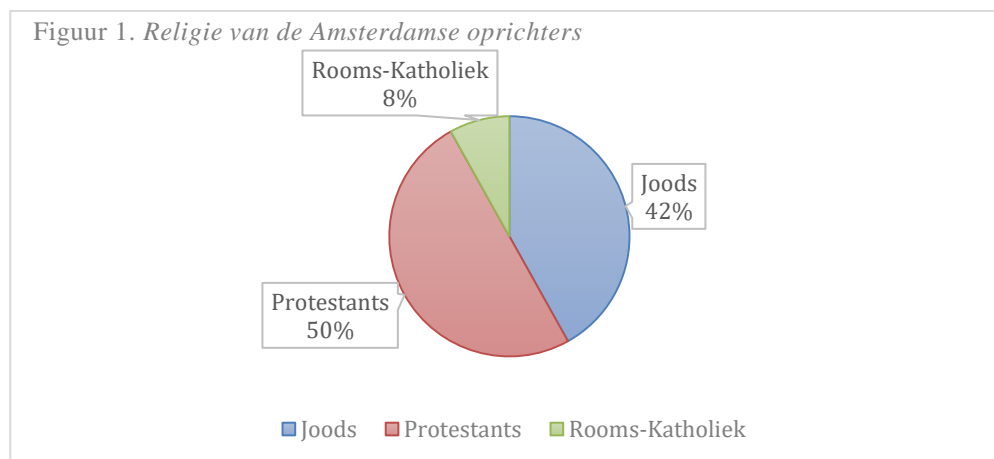
geringe aantal uitschieters naar beneden wat betreft de leeftijd laat zien dat de meeste personen toch al ouder waren toen ze oprichter werden van de Crediet-Vereeniging.

Tabel 5. Leeftijd in categorie van de oprichters

Leeftijdscategorie	Aantal
25 - 29	3
30 - 34	14
35 - 39	21
40 - 44	12
45 - 49	10
50 - 54	11
55 - 59	3
60 - 64	0
65 - 69	2
Totaal	76

(Bron: GA Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853)

WAAR GINGEN ZIJ NAAR DE KERK?

(Bron: GA Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853)

In figuur 1 is te zien welke religie de oprichtingsleden hadden. De groep betreft in totaal 74 leden bestaande uit individuen en vertegenwoordigers van Amsterdamse firma's. Het was helaas niet mogelijk om van alle in Amsterdam woonachtige leden de religie te achterhalen. Sommige personen stonden tweemaal vermeld, omdat zij als individu en vertegenwoordiger voorkomen op de lijst. In het figuur zijn de dubbele personen eruit gefilterd. Bij het onderzoek naar de religieuze overtuiging

kwamen er verassende resultaten naar voren. Een groot deel van de leden schaarde zichzelf volgens het bevolkingsregister onder het joodse geloof.⁶⁵ Als we naar het aandeel joden in de Nederlandse bevolking kijken is dit bijzonder, zij besloegen slechts 1,92%.⁶⁶ Binnen de stad Amsterdam identificeerde 11% van de bevolking zichzelf als Joods in deze periode.⁶⁷

Het enorme aandeel joodse leden kan aan de hand van literatuur over de periode worden verklaard. Vanaf het einde van de vijftiende eeuw was er in onze hoofdstad een aanzienlijke joodse gemeenschap gevestigd. De schattingen gaan ervan uit dat ongeveer 50% van de Nederlandse joden in Amsterdam woonden.⁶⁸ De joden konden grofweg in twee groepen worden ingedeeld: de over het algemeen rijke Sefardische joden en de armere Asjkenazische joden. Sefardische joden zouden zich in de negentiende eeuw als Portugees-Israëlitisch identificeren en Asjkenazische joden als Nederlands-Israëlitisch.⁶⁹ Voor de hervormingen onder Willem I bestond er een breed scala aan joodse gemeenschappen. Deze werden allemaal samengevoegd in de Nederlands-Israëlitische gemeenschap. Eduard Isaac Asser, een van de oprichters had nog dienst gedaan als voorzitter van de hoofdcommissie van de Nederlands-Israëlitische kerkgemeenschap.⁷⁰ Dit verklaart dat het overgrote deel van de joodse leden zich identificeert als Nederlands-Israëlitisch. Omdat joden vaak werden uitgesloten van gilden en andere ambachten, vestigden zij zich vaak in de handel en het bankwezen of waren zij werkzaam als arts. Dit is ook terug te zien bij de joodse leden van de Crediet-Vereeniging: zij fungeren bijna uitsluitend als koopman, assuradeur, arts of fabrikant.⁷¹ Omdat zij deze beroepen uitoefenden, behoorden zij tot de toplaag van de Amsterdamse samenleving. Omdat de joden, vooral de Sefardische, tot de toplaag behoorden, is hun buiten proportionele aanwezigheid onder de leden in dit licht niet heel uitzonderlijk te noemen. De joodse gemeenschap was zeer hecht in Amsterdam. Zij waren dan ook vaak lid van dezelfde instanties.⁷²

De grootste groep werd gevormd door protestantse leden. Dit is niet bijzonder aangezien dit lange tijd de officiële godsdienst van het Koninkrijk der Nederlanden was. Zij vormden ongeveer 50% van de Amsterdamse bevolking, dit kan hun hoge vertegenwoordiging onder de leden

⁶⁵ GA Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853, https://archieff.amsterdam/indexen/bevolkingsregisters_1851-1853/zoek/index.nl.html (geraadpleegd 11-01-2019)

⁶⁶ Hans Blom, D. Wertheim, H. Berg, B. Wallet in red., *Geschiedenis van de joden in Nederland* (Amsterdam 2017), 224.

⁶⁷ R. Aerts, P. de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam*, 275.

⁶⁸ H. Blom, D. Wertheim, H. Berg, B. Wallet in red., *Geschiedenis van de joden in Nederland*, p. 225.

⁶⁹ *Ibidem*, 229.

⁷⁰ Blom, Wallet in red., *Geschiedenis van de joden in Nederland*, 229.

⁷¹ GA Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853, https://archieff.amsterdam/indexen/bevolkingsregisters_1851-1853/zoek/index.nl.html (geraadpleegd 11-01-2019), NA Den Haag, het archief van de Credietvereeniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging.

⁷² Aerts, de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam*, 284-285.

verklaren.⁷³ Onder de protestanten is er onder andere een groep leden die zichzelf als Evangelisch-Luthers zien. Zij vormden een kleine minderheid in Amsterdam met slechts 1,3%. Van alle Evangelisch-Lutherse gemeenschappen in de wereld was die in Amsterdam in deze tijd de rijkste.⁷⁴ Met veel leden die werkzaam waren in de handel is hun aanwezigheid in een onderneming zoals de Crediet-Vereeniging niet heel vreemd. Onder Willem I werd de Hervormde Kerk de nationale kerk. Het is de meest voorkomende religie in het land en in de hoofdstad, met een grote aanwezigheid in de elite.⁷⁵ Onder de protestantse groepen is er nog één persoon die Waals-Hervormd is. Waals-Hervormden hoorden net als de Nederlands-Hervormden tot de elite van het land. Dit is terug te zien als we kijken naar de desbetreffende persoon. De heer in kwestie, Hendrik Provó Kluit, was lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.⁷⁶

Relatief gezien zijn de Rooms-Katholieken ondervertegenwoordigd in de Crediet-Vereeniging. Zij vormden met 22% van de Amsterdamse bevolking de grootste minderheidsgroep binnen de hoofdstad.⁷⁷ De verscheidenheid in religies lijkt op het eerste oog een beetje vreemd. Wanneer je de literatuur er op na slaat blijkt dat er in deze tijd regelmatig werd samengewerkt door hervormden en lutheranen bij liefdadigheidsinstellingen.⁷⁸ De samenwerking met joodse en katholieke ondernemers kwam minder vaak voor. De negentiende eeuw wordt in de literatuur veelal omschreven als een periode waarin religie een duidelijke scheiding aanbracht in de samenleving. De combinatie van katholieken en protestanten op de lijst lijkt niet beïnvloed te zijn door de aprilbeweging van het jaar 1853.⁷⁹ Het wordt dan ook vaak als voorbode gezien van de verzuilde samenleving uit de twintigste eeuw. Veelal wordt het Amsterdamse beleid op het gebied van religie omschreven als relatief tolerant. Binnen de Crediet-Vereeniging zijn de eerste sporen van de verzuiling nog niet op te merken. Het is een mooi voorbeeld van hoe verschillende religies op een productieve manier kunnen samenwerken om een doel te verwezenlijken. De manier waarop dit tot stand is gekomen is geen onderdeel van het onderzoek dat hier wordt uitgevoerd. De grote verscheidenheid kan een indicatie zijn van tolerantie binnen de vereniging.

⁷³ Ibidem, 277.

⁷⁴ Ibidem, 275.

⁷⁵ Ibidem, 277-279.

⁷⁶ 'Mr. Hendrik Provó Kluit', www.parlement.com (geraadpleegd op 10-01-2019). Ik wil graag www.parlement.com bedanken voor het beschikbaar stellen van aanvullende informatie over de heer Hendrik Provó Kluit.

⁷⁷ Aerts, de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam*, 280.

⁷⁸ Aerts, de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam*, 275.

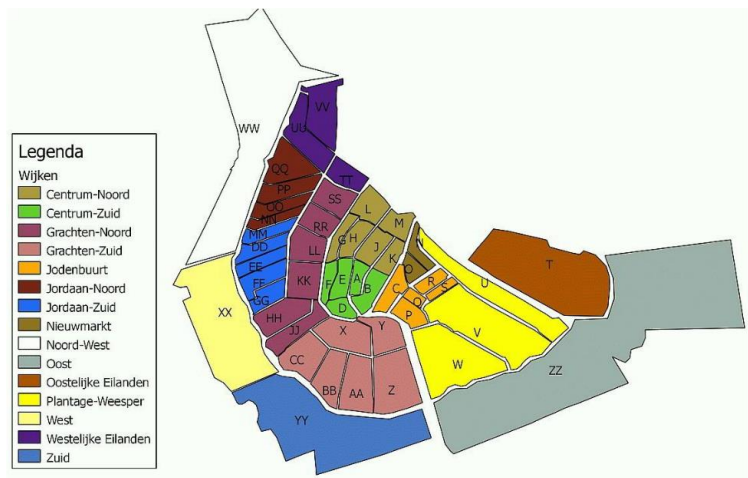
⁷⁹ Piet de Rooy, *Republiek van rivaliteiten. Nederland sinds 1813* (2002), 68.

WAAR WOONDE MEN IN AMSTERDAM?

Tabel 6. Oprichters per buurt

Buurt	Aantal
Grachten-noord	20
Grachten-zuid	15
Centrum-zuid	13
Plantage-Weesper	7
Jodenbuurt	4
Centrum-noord	2
Totaal	61

Figuur 2. Buurten van Amsterdam na de herverdeling van 1850

(Bron tabel 5: GA Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853, https://archief.amsterdam/indexen/bevolkingsregisters_1851-1853/zoek/index.nl.html (geraadpleegd 11-01-2019).

(Bron Figuur 2. Buurt- en wijkindeling in 1850, Amsterdam historie, <http://www.amsterdamhistorie.nl/kaarten/>).

Naast de groep personen die op de oprichtingslijst als Amsterdammer benoemd staan is er over een kleine groep ook bekend in welke buurt zij in de stad een adres hadden. Over de stad Amsterdam is bekend dat er geen hechte gemeenschap was binnen de stad. De stad bestond uit een archipel van allerlei buurten die onderling een gemeenschap vormden.⁸⁰ In 1850, vlak voor de oprichting van de Crediet-Vereeniging, werd er een nieuw systeem aangenomen om de stad onder te verdelen in buurten die allemaal werden voorzien van lettercombinaties. Omdat binnen een buurt geen strikte segregatie was tussen arm en rijk woonden beiden groepen vaak naast elkaar. Dit zou pas in 1866 veranderen toen de stadsindeling op de schop ging.⁸¹

Van de 61 personen die op eigen naam op de lijst staan is er een adres bekend. Deze adressen kunnen allemaal aan een buurtcode worden gekoppeld door de volkstelling van 1851. In figuur 2 en tabel 6 is te zien in welke buurten in Amsterdam de leden precies woonden. Hieruit blijkt dat veel leden bij elkaar in de buurt woonden ten tijde van de oprichting van de Crediet-Vereeniging. De buurten Grachten-noord en Grachten-zuid, te zien op figuur 2, zijn het meest bewoond door de leden. Dit zijn de Prinsen-, Keizers- en Heerengracht. Deze deftige hoofdgrachten, zoals Remieg Aerts hen

⁸⁰ Aerts, de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam*, 165.

⁸¹ Aerts, de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam*, 200.

omschrijft, waren halverwege de negentiende eeuw zeer in trek bij de elite van Amsterdam.⁸² Dat zoveel oprichters in deze buurt woonden, laat zien dat zij zich ofwel een hoge huur of een dure woning konden veroorloven. Deze buurten liggen allemaal binnen de oude stadswallen van voor de negentiende eeuw. De buurten WW, XX, YY en ZZ zijn voortgekomen uit de ontmanteling van de wallen uit het begin van de negentiende eeuw. Veel andere Europese steden zagen hun elites juist naar villawijken buiten de stad trekken. In Amsterdam was dit niet het geval. Hier ontstonden vooral nieuwbouw projecten van huizen bestemd voor de nieuwe Amsterdammers in de negentiende eeuw.⁸³ Het zou onlogisch zijn geweest dat de vermogende oprichters woonachtig waren in deze buurten.

De verdeling van de leden over de stad komt overeen met de literatuur die stelt dat rijke Amsterdammers niet gecentreerd zaten in één buurt, maar over de gehele stad verdeeld waren.⁸⁴ Aangezien de literatuur spreekt over verbondenheid binnen de buurten van Amsterdam zou dit er op kunnen wijzen dat de leden binnen een bepaalde buurt contacten met elkaar onderhielden. Hieruit zou je de conclusie kunnen trekken dat de buurt waar men woonde een belangrijke rol kon spelen om lid te worden van de Crediet-Vereeniging.

De Buurten C, P, Q, R en S worden in de literatuur en figuur 1 ook wel de Jodenbuurt genoemd. Als we de religie van de leden vergelijken met de adressen waar zij woonden valt op dat de Nederlands-Israëlitische en Portugees-Israëlitische leden zich voornamelijk ophielden in de buurten Grachten-zuid, Plantage-Weesper en de Jodenbuurt.⁸⁵ De Jodenbuurt, die niet enkel door Joden bewoond werd, en de aangrenzende buurten blijken onder de Joodse leden een populaire buurt te zijn. Dit is in overeenstemming met de literatuur en de naam waaronder de buurt al in de negentiende eeuw bekend stond. In de adressen van de rest van de leden is niet een duidelijk patroon te herkennen zoals bij de joden.

BELANG VAN DE BURGERLIJKE STAND?

Van 76 personen is bekend wat hun burgerlijke stand was in 1853. Op het eerste oog leek het er niet op te wijzen dat de burgerlijke stand een belangrijke rol speelde in de keuze van een lid om deel te nemen aan de Crediet-Vereeniging. Echter, wanneer er naar de vrouwelijke leden wordt gekeken is de burgerlijke stand van groot belang. De twee weduwen konden alleen maar lid worden

⁸² Remieg Aerts, 'Aanzienlijken, burgermensen en het gemeen. Rang en standen in 19de-eeuws Amsterdam', Ons Amsterdam, www.onsamsterdam.nl (geraadpleegd 10-01-2019).

⁸³ Aerts, de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam*, 82.

⁸⁴ Ibidem, 165-167.

⁸⁵ GA Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853, https://archieff.amsterdam/indexen/bevolkingsregisters_1851-1853/zoek/index.nl.html (geraadpleegd 11-01-2019), NA Den Haag, het archief van de Credietvereeniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging.

omdat zij geen man meer hadden en daardoor meer agency hadden. Het weduwe zijn maakte dat de twee vrouwen lid konden worden van een instelling als de Crediet-Vereeniging. Bij de overige leden valt op dat vooral de jonge mannen vaak nog ongehuwd waren, het gros van de mannen boven de 35 was gehuwd.⁸⁶ De verklaring voor het ongehuwd zijn bij de jongere leden is te vinden in de huwelijkspatronen in de negentiende eeuw. De gegoede burgerij huwde steeds later in deze periode, zo lag de gemiddelde huwelijksleeftijd vaak rond de dertig jaar. Dat kwam omdat de zonen vaak moesten wachten tot zij het bedrijf van hun vader konden overnemen om op die manier financiële onafhankelijk te verkrijgen.⁸⁷ De meerderheid van de leden was getrouwd, dit is ook naar verwachting aangezien het grootste deel van de leden rond de veertig jaar oud is en dat dit een normale leeftijd was om gehuwd te zijn in de negentiende eeuw.

De burgerlijke stand kan dus wel degelijk iets bijdrage aan het beeld over de oprichters. Op het eerste ogenblik lijkt het niet een veelzeggend kenmerk van de oprichters. Ongehuwde mannen konden bijvoorbeeld nog onder het huishouden van hun vader vallen. Dit kan weer in verband worden gebracht met het motief om deel te nemen aan de onderneming. Bij vrouwen is de burgerlijke stand zelfs een voorwaarde om lid te kunnen zijn van een dergelijke instelling.

Tabel 7. Burgerlijke stand van de Amsterdamse Leden

Burgerlijke stand	Aantal
Ongehuwd	11
Gehuwd	58
Weduwnaar	6
Weduwe	1

(Bron: GA Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853).

OPRICHTERS EN MAATSCHAPPELIJKE BETROKKENHEID

In de negentiende eeuw betekende uitgaan voor de leden van de gegoede burgerij vaak dat zij naar clubs gingen waar zij lid van waren. Onder deze clubs kon men onder andere herensociëteiten, leesgroepen en kunstzinnige- en wetenschappelijke genootschappen scharen. De negentiende eeuw werd dan ook gekenmerkt door het ontstaan van de eerder genoemde sociëteiten en genootschappen.

⁸⁶ GA Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853, https://archieff.amsterdam/indexen/bevolkingsregisters_1851-1853/zoek/index.nl.html (geraadpleegd 11-01-2019), NA Den Haag, het archief van de Credietvereeniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr. 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging.

⁸⁷Koenraad Mathijs, *De mateloze negentiende eeuw : bevolking, huwelijk, gezin en sociale verandering* (Leuven 2001), 102.

Naast clubs voor vrijetijdsbesteding kwamen er ook tal van groepen die zich bezighielden met het verheffen en het beschaven van de minderbedeelden.⁸⁸

Dat de leden zich ook buiten de Crediet-Vereeniging ophiielden met andere gemeenschappelijke zaken, blijkt uit een lijst met leden van bekende sociëteiten en andere verenigingen. Van de oprichters is er bekend dat 61 van hen, voornamelijk afkomstig uit Amsterdam, lid waren van tal van andere groepen.⁸⁹ Voor een groot deel van de verenigingen betrof dit slechts één enkel persoon. Zo was enkel de heer Baron Berg van Dussen Muilkerk lid van het prestigieuze Casino. Deze sociëteit huisde de top van de Nederlandse elite. Er stonden heel wat leden van de adel op haar ledenlijsten.⁹⁰ Het is niet vreemd dat de enige adellijke oprichter lid was van de sociëteit.

Er zijn enkele genootschappen die noemenswaardig zijn vanwege het relatief hoge aantal personen dat lid was. Een van deze is *Natura Artis Magistra*, van de 61 personen waren er 46 lid van dit genootschap. Je kon alleen lid worden wanneer je door middel van ballotage was toegelaten en een geschenk had ingebracht. Dit was een manier voor de Amsterdammers om zich te onderscheiden.⁹¹ De dierentuin van Amsterdam werd zelfs een van de instellingen waaraan de Crediet-Vereeniging krediet zou gaan verstrekken tijdens haar bestaansperiode. Het hoge aantal personen die lid waren is dus niet vreemd. Deze genootschappen waren gericht op de elite van Amsterdam en de oprichters van de Crediet-Vereeniging blijken afkomstig te zijn geweest uit deze groep.

Een genootschap met minder leden maar toch nog steeds een noemenswaardig aantal is de maatschappij *Arti Et Amicitiae*, in de volksmond *Arti* genoemd. Dit is een vereniging voor Amsterdamse kunstenaars en kunstliefhebbers. Het werd bedacht in *Artis* en opgericht in 1839. Iedereen die er toentertijd toe deed werd uitgenodigd om lid te worden. Aangezien het idee voor *Arti Et Amicitiae* binnen *Artis* is ontstaan, is het niet vreemd dat een aanzienlijk deel ook lid werd van *Arti*.⁹² Onder de 61 oprichters die in het Bestand Furnée voorkomen, waren er negen lid van zowel *Arti* als *Artis*. Aangezien geen van de leden een beroep binnen de kunsten uitoefende, waren zij waarschijnlijk als kunstliefhebbers lid geworden. Vandaag de dag zien we ook dat de elite zich graag associeert met kunstenaars en kunsthandel.

Dat er onder de oprichters een diepgeworteld connectie met het maatschappelijk leven onderhouden werd, blijkt ook door het hoge aandeel leden dat was aangesloten bij het leesmuseum. Bij deze voorlopers van de bibliotheek waren leden van de gegoede burgerij aangesloten. Van de 61

⁸⁸ Aerts, de Rooy in red., *Geschiedenis van Amsterdam*, 260.

⁸⁹ Jan Hein Furnée, Bestand Furnée.

⁹⁰ Barbara van Vonderen, *Deftig en ondernemend. Amsterdam 1870-1910* (Amsterdam 2013), 5-6.

⁹¹ 'Jaarverslag 2016, *Artis* heeft vele gezichten', www.artis.nl, (geraadpleegd op 11-01-2019), 60.

⁹² 'Geschiedenis en gebouw', www.Arti.nl.

personen waarvan we deze informatie hebben betref dit 17 personen.⁹³ Naast het lezen kon er ook worden ontspannen en vergaderd, zo nu en dan vond er ook politiek overleg plaats. Het was dus een plek waar je in je vrije tijd naar toe ging om je gelijken te ontmoeten. Naast deze voorbeelden waren er ook nog leden lid van andere genootschappen. Dit zijn slechts enkele leden, waardoor er niet veel over te zeggen is.

⁹³ Furnée, Bestand Furnée.

3. CASES

In dit hoofdstuk zal er aan de hand van drie voorbeelden dieper in worden gegaan op een paar leden die een bijzondere rol speelde binnen- en buiten de vereniging. Het gaat hier om mensen die naast hun deelname aan de Crediet-Vereniging zich ook bezighielden met het oprichten van soortgelijke initiatieven. Deze personen kunnen worden beschouwd als een belangrijke spil binnen het netwerk waarin de vereniging opereerde ten tijde van haar oprichting in 1853. De keuze voor deze drie personen is gebaseerd op enkele zaken. Het zijn alle drie personen die voorkomen in de literatuur over de negentiende eeuw en dit is zeker niet voor alle oprichters het geval. Alle drie zijn ze al onderzocht in een andere context. Dit hoofdstuk zal proberen hun rol als oprichter bij de Crediet-Vereeniging te incorporeren in de literatuur die al over deze oprichters bestaat.

LOUIS KEYZER (1807-1857)

Louis Keyzer was een Amsterdamse advocaat die naast directeur en oprichter van de Crediet-Vereeniging deel nam aan tal van andere verenigingen en initiatieven. Voor de Maatschappij ter Verzekering tegen Zeeschade, het Comité voor Spaansche Fondsenhouders in Nederland en 'Tot Nut en Beschaving' deed hij als advocaat belangen behartigen.⁹⁴ Omdat hij van joodse komaf was kon hij niet lid worden van de concurrent: de Maatschappij tot Nut van het Algemeen. Van de Maatschappij tot Nut en Beschaving zou hij later ook als directeur fungeren. Daarnaast was hij ook nog hoofdredacteur en later zou hij als zakenwaarnemer optreden voor de nieuwe eigenaren van het Algemeen Handelsblad. Onder zijn leiding zou het blad als een van de eerste een liberale koers inslaan.⁹⁵ Later zou het dagblad met zijn liberale signatuur een belangrijke steunpilaar van de constitutionele partij worden. Hij wordt omschreven als een zeer maatschappelijk betrokken persoon.

Op zowel zakelijk als persoonlijk gebied had hij veel contacten onder de leden van de Crediet-Vereeniging. Zo is bekend dat Keyzer een zakelijke conflict had met de gebroeders Diederichs, die vier maal als lid genoteerd staan op de lijst van oprichters. Ook Leo Lippman zien we voorbij komen in zijn naaste kringen, dit was namelijk zijn zwager.⁹⁶ Toen hij in 1857 overleed, hertrouwde zijn weduwe met Alexander Mendel, eveneens oprichter van de vereniging. Zijn zwager zou zijn werkzaamheden bij het Algemeen Handelsblad op zich nemen toen hij overleed. Het is zeer

⁹⁴ 'Keyzer, Louis (1807-1857)', Huygens ING, <http://resources.huygens.knaw.nl/dagboekenaalberse/Aalberse/BWN/lemmata/bwn6/bwn4/keyzer>

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Ibidem.

aannemelijk dat zijn deelname aan de Crediet-Vereeniging voortkwam uit de nauwe contacten die hij met de Amsterdamse elite onderhield.

SAMUEL SARPHTATI (1813-1866)

Samuel Sarphati is een naam die bij Amsterdammers waarschijnlijk bekend in oren klinkt. Deze geneesheer en scheikundige van Joodse komaf heeft namelijk een standbeeld en plein die zijn opgericht en benoemd ter herinnering. In zijn biografie, geschreven door Henne van der Kooy en Justus de Leeuwe, worden tal van initiatieven en ondernemingen opgesomd, die zijn verbinding met de maatschappelijke bevordering benadrukken. Zijn vader had samen met Louis Keyzer bestuurlijke taken uitgevoerd bij de Maatschappij tot Nut en Beschaving.⁹⁷ Hij stichtte de Maatschappij tot bevordering van Landbouw en Landontginning, richtte de Vereeniging voor Volksvlijt op en in 1855 de Maatschappij voor Meel- en Broodfabrieken. Hij deed een succesvolle poging om de arme Amsterdammers voor een eerlijke prijs gezond brood aan te bieden.⁹⁸ Ook was hij verantwoordelijk voor de schoonmaak van de grachten die vaak cholera uitbraken veroorzaakt hadden. Hij was nauw betrokken bij de bouw van het Amstel hotel en het Paleis van Volksvlijt. Waar veel andere publicaties die zijn naam noemen zijn verbintenis met de Crediet-Vereeniging onvermeld laten, weet zijn biografie deze connectie wel te maken. Zij stellen dat hij er een rekening had lopen en dat hij niet tevreden was over de schaal waarop de vereniging te werk ging. Dit zou volgens de auteurs de reden zijn dat hij in 1863 de Nederlandse Credit- en Depositobank (NCDB) oprichtte.⁹⁹

Toch kan er ook bij de biografie een kanttekening gemaakt worden. Of Sarphati niet tevreden was met de manier waarop zaken liepen, kan ik in dit onderzoek niet weerleggen of onderbouwen. Waar wel iets over gezegd kan worden is de aard van zijn lidmaatschap bij de Crediet-Vereeniging. Samuel Sarphati behoort tot de lijst van 114 oprichters van deze instelling. Hij was in ieder geval tot 1866 lid en de eerste drie jaar hiervan was hij geen krediet trekkend lid.¹⁰⁰ Hij is ondanks zijn vermeende ontevredenheid en zijn werkzaamheden bij de NCDB toch lid gebleven.¹⁰¹

⁹⁷ van der Kooy, de Leeuwe, *Samuel Sarphati, 1813-1866*, 225.

⁹⁸ Ibidem, 148-149.

⁹⁹ Ibidem, 157.

¹⁰⁰ Nationaal archief Den Haag, Archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging, overeenkomstig de akte van oprichting, D. D. 19 april 1853, Nationaal archief Den Haag, Archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr 13474, Lijst der leden op 31 december 1854, Nationaal archief Den Haag, Archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr 13474, Lijst der leden op 31 december 1855, Nationaal archief Den Haag, Archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr 13474, Lijst der leden op 31 december 1866.

¹⁰¹ van der Kooy, de Leeuwe, *Samuel Sarphati, 1813-1866*, 157.

Samuel Sarphati kan mijns inziens worden gezien als een representatief lid van de Crediet-Vereeniging, ondanks zijn bekendheid buiten de context hiervan. Hij was streng verworteld met de Amsterdamse samenleving en droeg bij aan tal van initiatieven die zich inzetten voor de minderbedeelden van de maatschappij. Hij had een enorm netwerk binnen de gegoede burgerij van Amsterdam. Zijn lidmaatschap bij verscheidene genootschappen en maatschappijen naast zijn werkzaamheden als industrieel en arts maken hem tot een representatief lid van de Crediet-Vereeniging

HENDRIK PROVÓ KLUIT (1803-1860)

Het liberale gedachtengoed dat bij de eerder genoemde heren een belangrijke rol speelde in hun handelingen, zijn ook bij de heer Hendrik Provó Kluit zichtbaar. Toen de heer Provó Kluit lid werd van de Crediet-Vereeniging was hij al 50 jaar oud, dit past binnen de omschrijving die Schuif gaf over de lijnendragers. Dit liberaal Tweede Kamerlid was sterk vertegenwoordigd in het publieke leven. Hij was politiechef van Amsterdam en later gemeenteraadslid van deze stad. Ook was hij actief in het landelijk bestuur als lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in de periode november 1850 tot april 1853.¹⁰² In zijn laatste jaren zou hij de rol van raadsheer van de Hoge Raad der Nederland vervullen. Naast zijn professionele werkzaamheden vervulde hij ook nevenfuncties bij maatschappelijke en bestuurlijke instellingen. Zo was hij secretaris bij de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te Amsterdam en voorzitter van een staatscommissie die zich bezighield met de rijkspolitie.¹⁰³

De reden waarom de heer Provó Kluit lid werd, lijkt op het eerste oog te voldoen aan het verheffingsideaal dat in de inleiding is besproken. Deze liberaal heeft niet genoeg geld ingebracht om een nevenfunctie te vervullen binnen de instelling. Zijn lidmaatschap bij de Crediet-Vereeniging was niet bekend in de literatuur. Dit kan er op duiden dat hij een marginale rol binnen de vereniging vervulde. Desondanks is Hendrik Provó Kluit een noemenswaardig lid. Hij vertegenwoordigde de top van de elite binnen de vereniging. Ook de heer Provó Kluit had een netwerk binnen de Crediet-Vereeniging. Hij was getrouwd met Alida Christina Assink, de dochter van de weduwe Giertje van Haften, die ook lid was van de vereniging.¹⁰⁴ Na het bestuderen van de literatuur voorafgaand aan het onderzoek was de verwachting dat personen zoals Provó Kluit een groot aandeel zouden hebben. Hij

¹⁰² 'Mr. Hendrik Provó Kluit', www.parlement.com (geraadpleegd op 10-01-2019).

¹⁰³ 'Mr. Hendrik Provó Kluit', www.parlement.com (geraadpleegd op 10-01-2019).

¹⁰⁴ Hendrik Provó Kluit, genealogieonline, <https://www.genealogieonline.nl/genealogie-strickland-kluit/P5574.php>, https://www.parlement.com/id/vg09ll543hzy/h_provo_kluit?ac=1:kv0:u:rt7kchqTVeUuO2kH71LHYOxmzgM (geraadpleegd op 11-01-2019).

was namelijk heel representatief voor de liberale burgerij die zich verantwoordelijk voelde voor het verheffen en beschaven van de minderbedeelde bevolking. Mede door zijn werkzaamheden had hij veel goede contacten in de hoogste regionen van de maatschappij.¹⁰⁵

¹⁰⁵ ‘Mr. Hendrik Provó Kluit’, www.parlement.com (geraadpleegd op 10-01-2019).

CONCLUSIE

Dit bachelorswerkstuk presenteert een weergave van de samenstelling van de oprichters van de ‘Amsterdamsche Crediet-Vereeniging van 1853’. Dit onderzoek is gebaseerd op de oprichtingsakte en de eerste ledenlijst die hieruit voortkwam. In dit onderzoek is er gezocht naar gezamenlijke achtergrondkenmerken van de oprichters. Aan de hand van deze kenmerken is er vervolgens gekeken of de oprichting van deze instelling kon worden geplaatst in het rijtje van liberaal burgerlijke initiatieven die de negentiende eeuw rijk was. Om deze vraag te beantwoorden is er onderzoek gedaan naar de lieden die als oprichters fungeerden. In het onderzoek is er voor gekozen om zoveel mogelijk informatie over deze personen op te nemen in een dataset. Deze informatie is vervolgens aan de hand van bestaande literatuur over de negentiende eeuw geanalyseerd, om op die manier de personen en hun deelnamen aan de Crediet-Vereeniging te kunnen duiden. De resultaten die hieruit naar voren zijn gekomen kunnen ons helpen om de handelingen van deze groep actoren in historische context te plaatsen.

Uit dit onderzoek zijn er algemene kenmerken naar voren gekomen die de oprichters als homogene groep kunnen karakteriseren. De oprichters bestonden voornamelijk uit werkende mannen tussen de 35 en de 45 jaar. Dit komt overeen met de verwachtingen die voortkwamen uit de bestudeerde literatuur over de negentiende eeuw. Ondanks dat deze groep op het eerste oog uit verscheidene steden uit binnen- en buitenland leek te komen, was Amsterdam sterk vertegenwoordigd. Meer dan de helft van de oprichters was afkomstig uit de hoofdstad. Uit hun beroepen valt op te merken dat zij tot de hogere regionen van de samenleving behoorden. Dit was ook terug te zien in de bedragen die zij inbrachten bij de oprichting. Tegen mijn verwachtingen in behoorde slechts een klein deel tot de absolute top van de samenleving. Over het algemeen waren de oprichters niet van plan om zelf krediet aan te vragen, zij werden lid uit liefdadigheid of voor de winstgevendheid. Het beeld van de negentiende-eeuwse ondernemer die niet bang was om risico's te nemen komt zeker terug in deze groep personen.

Door het hoge aandeel Amsterdammers is er voor gekozen om dieper in te gaan op deze meerderheidsgroep binnen de Crediet-Vereeniging. De Amsterdamse oprichters worden gekenmerkt door onderlinge verschillen en overeenkomsten. Zij woonden in verschillende buurten en waren verdeeld in religieuze overtuiging. Ook qua leeftijd waren zij een vrij diverse club. Ondanks deze verschillen zijn het vooral de overeenkomsten die tekenend zijn voor de Amsterdammers. Zij waren allemaal nauw betrokken bij de maatschappij. Zij waren aangesloten bij allerlei genootschappen en culturele instellingen waar de elite van Amsterdam elkaar ontmoette. Met het werk van Schijf in het achterhoofd zijn er veel overeenkomsten te herkennen in de Amsterdamse oprichters. In de groep zijn

verscheidene diepgewortelde netwerken te situeren binnen de Amsterdamse samenleving. De groep Amsterdammers wordt nog sprekender door de situatie van de drie behandelde individuen. Als Schijf de lijnendragers van de Crediet-Vereeniging had onderzocht zouden deze drie personen onmisbaar zijn op zijn lijstje. De Amsterdamse oprichters met deze drie individuen als boegbeeld vertoonden allemaal kenmerken van een typische bewoner van de “Hoofdstad van weldadigheid”.

Voor verder onderzoek zou het interessant zijn om te kijken naar de persoonlijke motieven van de oprichters. Vervolgonderzoek zal moeten uitwijzen welke individuele motieven vooraf gingen aan de keuze om lid te worden. Om dit te kunnen achterhalen zal er onderzoek moeten worden gedaan met egodocumenten van de oprichters, indien beschikbaar.

LITERATUURLIJST

- Aerts, A.E.M., Rooy, P. de en Benthem, B.J. van, *Geschiedenis van Amsterdam / Dl. 3, Hoofdstad in aanbouw, 1813-1900* (Amsterdam 2006).
- Blom, J.C.H., Wallet, B.T. in Red., *De geschiedenis van de joden in Nederland* (Amsterdam 2017).
- Blondé, B., *Trend en toeval : inleiding tot de kwantitatieve methoden voor historici* (Leuven 2012).
- Cameron, R.E., 'The Crédit Mobilier and the Economic Development of Europe', *Journal of Political Economy* Vol. 61, No. 6 (Chicago 1953), 461-488.
- Goedkoop, H. en Zandvliet, K., *De IJzere Eeuw : het begin van het moderne Nederland* (Zutphen 2015).
- Hart, M. 't, Jonker, J. en Zanden J.J., *A financial history of The Netherlands* (Cambridge 1997).
- Hirschfeld, H.J., *Het ontstaan van het moderne bankwezen in Nederland* (Amsterdam 1922).
- Jonker, J., *Merchants, bankers, middlemen : the Amsterdam money market during the first half of the 19th century* (Amsterdam 1996).
- Kamp, J., *Geschiedenis schrijven! Wegwijzer voor historici* (Amsterdam 2016).
- Kooy, H. van der, en Leeuwe, J. de, *Samuel Sarphati, 1813-1866 : een biografie* (Amsterdam 2001).
- Landes, D.S., *The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present* (Cambridge 1969).
- Louwerens, M.M., *Honderdvijfentwintig jaar NV Crediet- en Depositokas* (Hilversum 1993).
- Maassen, H.A.J., *Tussen commercieel en sociaal krediet : de ontwikkeling van de Bank van Lening in Nederland van Lombard tot Gemeentelijke Kredietbank, 1260-1940* (Hilversum 1994).
- Mathijs, K., *De mateloze negentiende eeuw : bevolking, huwelijk, gezin en sociale verandering* (Leuven 2001).
- Moes, J., *Onder aristocraten : over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914* (Hilversum 2012).

Roorda, D.J., 'Prosopografie, een onmogelijke mogelijkheid?', *BMGN-Low Countries Historical Review* (Utrecht 1979).

Rooy, P. de, *Republiek van rivaliteiten. Nederland sinds 1813* (Amsterdam 2002).

Sas, N. van, *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2004).

Schijf, H., *Netwerken van een financieel-economische elite : personele verbindingen in het Nederlandse bedrijfsleven aan het eind van de negentiende eeuw* (Amsterdam 1992).

Velde, H. te, *Gemeenschapszin en plichtsbefef : liberalisme en nationalisme in Nederland, 1870-1918* (Groningen 1992).

Wintle, M., *An Economic and Social History of the Netherlands, 1800–1920: Demographic, Economic and Social Transition* (Cambridge 2004).

Zanden, J.L. van, en Riel, A. van, *The strictures of inheritance : the Dutch economy in the nineteenth century* (Princeton 2004).

Zanden, J.L. van en Riel, A. van, *Nederland 1780-1914 : staat, instituties en economische ontwikkeling* (Princeton 2000).

Zanden, J.L. van, 'Lonen en Arbeidsmarkt van Amsterdam, 1800-1865', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* negende jaargang (Gent 1983).

Zanden, J.L. van, 'Lonen en Arbeidsmarkt van Amsterdam, 1800-1865', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* negende jaargang (Amsterdam 1983).

BRONNENLIJST

ARCHIEVEN

Nationaal archief Den Haag, Archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr 13474, Eerste lijst der leden van de Crediet-Vereeniging, overeenkomstig de akte van oprichting, D. D. 19 april 1853.

Nationaal archief Den Haag, Archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr 13474, Lijst der leden op 31 december 1854.

Nationaal archief Den Haag, Archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr 13474, Lijst der leden op 31 december 1855.

Nationaal archief Den Haag, Archief van de Credietvereniging, (1643) 1852- 1918 (2.25.77.14), inv.nr 13474, Lijst der leden op 31 december 1866.

Gemeente Archief Amsterdam, Archief van het bevolkingsregister (5000), inv.nr. 258-994, bevolkingsregister over de periode 1851-1853,

https://archieff.amsterdam/indexen/bevolkingsregisters_1851-1853/zoek/index.nl.html

(geraadpleegd 11-01-2019).

KRANTEN

Leonie Breebaart, 'Kees Vuyk wint de Socrates Wisselbeker voor zijn veelomvattende studie naar ongelijkheid', *Trouw* (8 april 2018) <https://www.trouw.nl/religie-en-filosofie/kees-vuyk-wint-de-socrates-wisselbeker-voor-zijn-veelomvattende-studie-naar-ongelijkheid~ad853d11/> (geraadpleegd 08-01-2019).

Rosa van Gool, 'Opinie op Zondag: Dijkhoffs socialistisch verheffingsideaal kan niet onweersproken worden', *Trouw* (8 april 2018) <https://www.trouw.nl/religie-en-filosofie/kees-vuyk-wint-de-socrates-wisselbeker-voor-zijn-veelomvattende-studie-naar-ongelijkheid~ad853d11/> (geraadpleegd 08-01-2019).

‘Naamlooze Vennootschappen’, *Nederlandsche Staatscourant* (18 mei 1853).

‘Naamlooze Vennootschappen, De Crediet-Vereeniging te Amsterdam’, *Nederlandsche Staatscourant* (19 mei 1853).

‘Advertentien’, *Algemeen Handelsblad* (28 juni 1853).

‘Advertentien’, *Algemeen Handelsblad* (9 augustus 1866).

WEBSITES

Joodsamsterdam, <https://www.joodsamsterdam.nl/>, (geraadpleegd op 11-01-2019).

Genealogieonline, <https://www.genealogieonline.nl/>, (geraadpleegd op 11-01-2019).

Parlement.com, <https://www.parlement.com/>, (geraadpleegd op 11-01-2019).

Huygens ING, <http://resources.huygens.knaw.nl/>, (geraadpleegd op 11-01-2019).